

HONOSÍTÁS VAGY MENEDÉKJOG

*„Ki fényesebb vagy, mint a csillagok,
S oly nagy, amilyen kicsi én vagyok,
Én nem tudom, mi az a háború,
De látom, hogy mindenki szomorú.
A katonák dolgát se értem én,
Csak a könyűt édes szülőm szemén
És reszketek, mint a fiókmadár –
Uram, a háborút parancsold vissza már!”*

*(Móra Ferenc: Esti imádság
A háborús gyerekszobában)*

1. Bevezető gondolatok

A közelmúltban – számos szakértői elemzésre rációfolva – fegyveres konfliktus bontakozott ki Magyarország szomszédságában. Ukrajna Oroszország általi megtámadásának következtében emberek milliói kényszerültek elhagyni otthonaikat, szülőföldjüket. Családok tömegei szakadtak szét. Hasonló okból bekövetkezett humanitárius válságra a világháborúk óta nem volt példa Európában. Az Európai Unió tagállamaiba – így hazánkba is – menekülők áradata érkezett. Sokan magyar nemzetiségüként, vagy már egyenesen magyar állampolgárként lépték át azt a trianoni határt, mely fizikailag mintegy 100 éve választotta el őket az anyaországtól. Sokan érkeztek azonban a többségi, ukrán nemzetiségűek köréből is, kiegészülve számos olyan külföldivel, aki a háború sújtotta területen éppen egy jobb élet reményében kívánt letelepedni.

Magyarország ezért története legjelentősebb humanitárius segítségnyújtó akcióját kellett megkezdje, valamint hatékony és emberséges, differenciált hatósági eljárásokat kellett elérhetővé tennie a védelmet keresők és az esetlegesen új életet kezdők számára is.

2. Magyar nemzetiségű „menekültek” Magyarországon?

A kibontakozó fegyveres konfliktus, valamint a magyar nemzetiségű és állampolgárságú menekülők láttán sokakban fogalmazódhatott meg a jól ismert kérdés: a történelem ismétli önmagát? Tudva lévő, hogy a magyarság a legnagyobb demográfiai katasztrófáját az első világháború után szenvedte el, a trianoni békeszerződés következtében hazánk területének kétharmadát, népességének pedig több mint felét veszítette el. Az első világháború alatt és után a regisztrálások szerint 350 ezer¹, míg más becslések szerint akár 500 ezer menekült is

¹ Bruckner Éva: Vagon- és barakklakások. A trianoni utódállamok menekültjeinek életkörülményei. Polgári Szemle 2017/1-3. 243. o.

érkezhetett Magyarország területére.² A nagyobb eltérés oka abban keresendő, hogy a hatóságok kezdetben nem regisztrálták a kérelmezőket, valamint az úgynevezett zöld határon érkezők sem kerültek lajstromozásra. A regisztrációt az 1920. április 19-én felállított Országos Menekültügyi Hivatal³ kezdte meg és végezte. A beáramló embertömeget kezdetben szívélyesen fogadták, állami és társadalmi szervezetek által is segítézték. Mindez azonban nem tartott sokáig, 1920. október 1-jén beköltözési tilalmat vezettek be, majd novemberben kormányrendeletben⁴ rögzítették mely feltételek fennállása esetén (formális kiutasítás, áttelepült hozzátartozó, tanulmányok folytatása) lehet Magyarországra belépni. Indokolták mindezt az utódállamokban csökkenő, a revízió szempontjából azonban kiemelt szerepet játszó magyarság számával, valamint az áttelepülők miatti belső társadalmi feszültségekkel.⁵ A Dékány István által „csonka vágánynak” is nevezett, rendezőpályaudvarokon félretolt vasúti kocsikban meghúzó családok, a „vagonlakók” a magyarság letragikusabb, legsanyarúbb sorsú menekültjei. Helyzetük meghatározása egyébiránt a külső és a belső migráció fogalmának elhatárolása szempontjából is kihívásos.

Az első világháborút lezáró trianoni békeszerződés – mely optálási jogot biztosított az elcsatolt területen élőknek – 1921. július 26-án lépett hatályba. Az opciós jog e körben az állampolgárság megválasztásának lehetőségét jelentette azok számára, akiket egy adott területen végbemenő szuverenitás-változás érintett.⁶ A békediktátum rendelkezései szerint megtarthatta magyar állampolgárságát az a személy, aki nem kívánt az új államnak állampolgárává válni, amennyiben vállalta, hogy további egy éven belül a megcsonkított Magyarország területére költözik.⁷ Az opciós jog tehát nem csak elvi kinyilatkoztatás volt, hanem a haza területi megválasztását is magában hordozta.⁸ Fentiek alapján tehát a Magyarországra érkező személyek két táborra voltak oszthatók. Az egyik tábort jelentették a menekültek, a másikat az állampolgárságért folyamodó optánsok. Míg a menekültek csak a magyar állam segítségére hagyatkozhattak, addig az optánsoknak elvi lehetőségük volt vagyonuk visszaszerzésére.⁹

Kevésbé ismert tény, hogy a II. világháború alatt és után is magyar állampolgárok tömegei menekültek Magyarországra. Állampolgársági helyzetüket a második állampolgársági törvény (1948. évi LX. törvény) rendezte.¹⁰ A jogszabály 26. §-a¹¹ és 27. §-

² Ablonczy Balázs (szerk.): ÚTON – Menekülés, mobilitás, integráció Közép-Európában és Magyarországon az első világháború után. Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történelemtudományi Intézet. Budapest, 2020. 7. o.

³ Az OMH-t a 3.240/1920. M.E. számú rendelettel hozták létre.

⁴ 8.352/1920. M.E. számú rendelet a megszállott területekről beutazók ellenőrzéséről.

⁵ Szűts István Gergely: Elűzöttek. Menekültek, optánsok és vagonlakók. Rubicon 2017/7-8. 54. o.

⁶ Ganczer Mónika: Az optáláshoz való jog a nemzetközi jogban. Állam- és jogtudomány 3013/3-4. 55.o.

⁷ A trianoni békeszerződést az 1921. évi XXXIII. törvény cikkelyezte be. Az állampolgárságról szóló rendelkezéseket lásd a békeszerződés 61-66. cikkeinél.

⁸ Hautzinger Zoltán: Állampolgárság, menedékjog vagy külföldiség – optálási jog a trianoni békediktátum hatálybalépését követően. In: Barna Attila (szerk.): Trianon 100. Tanulmányok a békeszerződés centenáriuma. Ludovika Egyetemi Kiadó. Budapest, 2020. 298. o.

⁹ Szűts István Gergely: Optálási jegyzőkönyvek mint a trianoni menekültkérdés forrásai. Századok 2018/6. 1239.o.

¹⁰ Parragi Mária: Állampolgársági ismeretek. Oktatási segédanyag. NKE 2019. 14. o.

¹¹ Az 1948. évi LX. törvény 26. § (1) bekezdése alapján: „Az 1945. évi január hó 20. napjától kezdődő hatállyal magyar állampolgároknak ismertetnek el azok a volt magyar állampolgárok, akik magyar állampolgárságukat a Moszkvában 1945. évi január hó 20. napján kötött és az 1945.V. törvénycikkbe iktatott fegyverszüneti egyezményben említett jogszabályoknak hatályon kívül helyezése következtében veszítették el, ha állandó lakóhelyük mind az 1948. évi január hó 1. napján, mind a jelen törvény hatálybalépésekor Magyarországon volt.”

a¹² alapján magyar állampolgárnak lehetett őket elismerni, amennyiben lakóhelyük a jogszabályban meghatározott időpontokban Magyarországon volt.

A világháborúk után a határon túl maradt magyar nemzetiségűek azonban magyar állampolgárságukat elvesztették. Az 1957-es és az 1993-as állampolgársági jogszabály is kedvezményt biztosított a honosítási eljárás során a magyar felmenőkkel rendelkezőknek, azonban mindkét jogszabály feltételként követelte meg azt, hogy a honosítandó személy magyarországi lakóhellyel rendelkezzen. A lakóhely nélküliek állampolgársági helyzetének átfogó rendezésére csak 2010-ben került sor.

3. A kárpátaljai magyarság helyzete az egyszerűsített honosítás bevezetését követően

A magyar állampolgárságról szóló 1993. évi LV. törvény (a továbbiakban: Ápt.) módosítását követően – 2011. január 1-jei hatállyal – úgynevezett „egyszerűsített honosítás” keretében magyar állampolgárságot szerezhet az, aki a honosítási kérelem benyújtásakor (a leszármazás elve alapján) nem magyar állampolgár, de felmenője egykor magyar állampolgár volt, vagy magyarországi származását valószínűsíti és magyar nyelvtudását igazolja.¹³ E jogszabályhely értelmében tehát eredeti állampolgárságukat megtartva, kettős állampolgárokká válhatnak azok a határon túl élő magyarok is, akik magyarországi lakóhellyel és megélhetéssel nem rendelkeznek.

A kárpátaljai magyarság e jogszabályváltozás következtében válaszút elé került a kettős állampolgársággal kapcsolatban. Az érzelmi kérdéseken túl, nagy lehetőségnek ígérkezett a kiegészítő uniós állampolgársággal együtt járó mozgás- és munkavállalási szabadság az Unión, különösen a schengeni térségen belül. Azonban – az állampolgársági kérdések terén fennálló nemzeti szuverenitás jogával élve – az ukrán joganyag nem ismeri a többes állampolgárság intézményét. Ukrajna 1996-os Alkotmányának 4. cikke és a 2001. évi ukrán állampolgársági törvény 2. cikke értelmében is csak egy állampolgárság létezik. Feltételezhető tehát, hogy aki más állam állampolgárságát megszerzi, ukrán állampolgárságát automatikusan elveszíti.¹⁴ A gyakorlat azonban merőben más, ami az e státuszhoz köthető hátrányos jogkövetkezmény hiányára vezethető vissza. Sem a fent említett jogszabályok, sem az ukrán büntetőjogi törvény nem rendelkezik szankcióról, annak hiányában pedig a törvényi szabályozás valódi hatékonyságát nem tudja kiváltani¹⁵ (lex imperfecta). Mindenesetre a kárpátaljai magyarság védelme érdekében az egyszerűsített honosítási eljárás során a magyar hatóságok nem keresik meg és nem értesítik a külföldi hatóságokat (e körülmény a menekültügyi eljárásokra is jellemző), továbbá a magyar külképviseleteken 2018 óta nem lehetséges állampolgári esküt tenni.

¹² Az 1948. évi LX. törvény 27. § (1) bekezdése alapján: „Függetlenül a 25. és a 26. § rendelkezéseitől, magyar állampolgárnak ismertetik el az, akinek állandó lakóhelye az 1948. évi január 1. napján Magyarországon volt, ha külföldi állampolgársága igazolva nincs és mind ő, mind az a szülője, akihez állampolgársága a 2. § értelmében leszármazás jogcímén igazodik, Magyarországnak az 1921. évi július hó 26. napja előtt fennállott határain belül született.”

¹³ Ápt 4.§ (3) bekezdés

¹⁴ Ganczer Mónika: A határon túli magyarok kettős állampolgárságának nemzetközi jogi és belső jogi aspektusai: a kollektív elvesztéstől a könnyített megszerzésig. Jog- Állam- Politika 2011/2. 53. o.

¹⁵ Barta Leila: A kettős állampolgárság problematikája, különös tekintettel a szlovákiai, illetve ukránjai szabályozásokra. Kisebbségkutatás 2019/1. 236. o.

4. Egyszerűsített honosított vagy menedékes státusz?

2022. február 24-e az a nap, amikor a történelem során már megismert – e tanulmány címeiként is megjelölt – kérdés ismét előtérbe kerül: Állampolgárság vagy elismerés iránti kérelem? A kérdés megválaszolása nyilvánvalóan számos egyéni és szubjektív körülménytől is függ, ezért inkább e két eltérő jogállás legfontosabb objektív összetevőinek, ismertetőjegyeinek vizsgálatára vállalkozom.

Mindenekelőtt, az állampolgárság egy „örök státusz”, mely – a csalárd magatartás miatti állampolgárság-vesztés esete kivételével – nem vonható vissza, nem jár le vagy veszti érvényét pusztán az időmúlás által. Ez a legmagasabb elérhető jogállás egy másik országban, mi több, ez maga az egyenjogúság kivívása egy – állampolgárság szerint – külföldi ember számára. A magyar joganyagban menedékesnek nevezett státusz ugyanakkor „átmeneti”, avagy „ideiglenes” védelem, amint ezt a professzionális és idegen nyelvű terminológia is jelzi. A jogállás legfeljebb addig állhat fenn, ameddig a származási országban vagy régióban dülő fegyveres konfliktus befejeződik¹⁶. A tartós és biztonságos visszatérés megvalósíthatósága a védelemben részesítést okafogyottá, a státuszt – értelemszerű türelmi idővel – lejárttá teszi. A menedékes státusz az uniós jogalkotásban meglehetősen régóta – a Tanács 2001/55/EK irányelve révén – szabályozva van. Ezt most a tagállamoknak a Tanács 2022/382. számú végrehajtási határozata rendelte alkalmazni a háború kitörésének napjától, még hozzá a jogforrás megjelenésétől számított egy évig, azaz 2023. március 4-éig. E határidő jelen állás szerint egyszersmind lejárató ideje is a védelemnek, függetlenül attól, ki mikor nyújtotta be kérelmét, vagy kapta meg elismerő döntését. A jogszabály időbeli hatálya természetesen meghosszabbítható, de miután ez a háború elhúzódásának függvénye, bizakodjunk ennek szükségtelenségében.

A védelemmel járó jogok és kötelezettségek emellett kétségkívül széleskörűek, a magyar állampolgárokkal azonos megítélést azonban a jogszabály nem garantálja. Ennek oka, hogy a hazai jogban ez a „hagyományos”, azaz a Genfi Egyezményen alapuló nemzetközi védelmi formulákhoz kapcsolódó előjog.

Az Ukrajnából elmenekült személyek utóbb megszülető gyermekeinek esetében is eltérő a jogi szabályozás a jogállás megszerzése tekintetében. A magyar állampolgárság fő rendező elve – az Alaptörvényben és a sarkalatos törvényben is hangsúlyosan szabályozott – leszármazási elv (*ius sanguinis*) alapján minden magyar állampolgár gyermeke születésével szerzi meg a magyar állampolgárságot, melyet a születés földrajzi helye és az esetleges többes állampolgársági helyzet sem befolyásol.¹⁷ A menedékes utóbb megszülető gyermekének ugyanakkor formai értelemben át kell esnie ugyanazon a kérelemre induló hatósági eljáráson, amelyben szülője is szerezte státuszát. Az azonos jogállás biztosítása érdekében ennek az eljárásnak valós elutasítási kockázata nyilvánvalóan nincs, azonban lefolytatása nem mellőzhető. A státusz hasonlóképpen véges ideig lesz érvényes.

Némileg eltérő azonban a helyzet az ellátások, jogosultságok terén. Az egy régióból, tömegesen, fegyveres összetűzés miatt elmenekülő emberekről való szociális, egészségügyi, edukációs gondoskodás nyilvánvaló állami kötelezettség egy kezdeti, átmeneti időszakban. A magyar állampolgárok helyzetét azonban e területeken a jogalkotó egy születéstől kezdődő, folyamatos, kölcsönös és rendszeres visszajelzésekből felépülő rendszerként kezeli. A magyarországi „előzményekkel” nem rendelkező magyar

¹⁶ 2007. évi LXXX. törvény a menedékjogról 19. §, 25. §

¹⁷ Alaptörvény G) cikk 1. bekezdés, Ápt. 3. §

állampolgárok körülményei ellenben – akiknek kényszerűségből kellett elhagyniuk szűkebb személyes környezetüket – ettől magától értetődő módon jelentősen különböznek. Nem tévedhetetlen megkülönböztetés ugyan, de egyfajta vízvázalasztóként ezért a jogszabály a belföldi bejelentett lakóhellyel nem rendelkező magyar állampolgárokként azonosítja és támogatja az Ukrajnából elmenekült honfitársainkat. Az e tárgyban irányadó jogszabály, a 86/2022. (III. 7.) számú kormányrendelet deklarálja, hogy a fenti személyi körbe tartozó magyar állampolgárok ugyanazon integrációs, szociális, egészségügyi és köznevelési előnyöket élvezhetik, mint a kizárólagos ukrán állampolgársággal rendelkező társaik, azzal, hogy a magyar állampolgároknak egyes területeken természetes módon jelentős további előnyei vannak – jog szerinti – hazai környezetükben.

5. Az ukrán-orosz fegyveres konfliktus hatása az állampolgársági igazgatásra

A háború hatására a kárpátaljai magyarság körében megnövekedett az egyszerűsített honosítást kérelmezők száma. (A kérelmek tekintetében – 2021 első félévéhez képest 2022 első félévében – 54%-os, a kérelmező személyek számának tekintetében pedig 66%-os volt az emelkedés.¹⁸) Míg korábban többnyire a felnőtt korúak éltek e lehetőséggel, addig a háború kitörése óta a kiskorú gyermekek számára igénylik nagy számban a magyar állampolgárságot. A hatályos állampolgársági törvény a kiskorú gyermek honosításához mindkét szülő hozzájáruló nyilatkozatát megköveteli, mivel azonban az otthon maradni kényszerülő édesapák e nyilatkozat megtételében jelenleg gátolva vannak, így esetükben az elháríthatatlan akadály kitételeire hivatkozva egyedül az édesanya is eljárhat.¹⁹ A hatóság tapasztalatai alapján megállapítható továbbá, hogy nagy a házasságon kívül született gyermekek száma, ahol a születési anyakönyvi kivonatban képzelt apa szerepel, esetükben az apai hozzájáruló nyilatkozat nem szükséges.

A magyar nemzetiségű felmenőkkel nem rendelkező, jelen helyzetben tipikusan hadköteles férfiak magyar feleségre hivatkozva is igényelhetik a magyar állampolgárságot, amennyiben legalább tíz éve házasságban élnek – a kérelem benyújtásakor – magyar állampolgársággal rendelkező nővel, vagy ha öt éve élnek házasságban és közös gyermekük született, amennyiben a magyar nyelvet értik és beszélik.²⁰

A nyelvismereti feltételnek való megfelelés e kérelmezői kör esetében azonban kritikus, a kérelmet átvéző ügyintézőknek nagy gondossággal kell eljárniuk a visszaélések megelőzése, továbbá a korábbiakkal egységes és azonos igényességű jogalkalmazás érdekében. Megjegyzendő, hogy a nyelvismeret hiányosságaival kapcsolatos jelenség már a háború előtt is fennálló probléma volt.

Néhány magyar nemzetiségű, korábbi magyar állampolgár felmenőkkel rendelkező, sokszor kizárólag a magyar nyelvet beszélő, roma kisebbséghez tartozó személy – írástudatlansága folytán – azonban nem feltétlenül tud élni az egyszerűsített honosítás adta lehetőséggel. A nagykorú kérelmezők számára ugyanis a honosítás feltétele a saját kézzel, magyar nyelven írt önéletrajz csatolása.²¹ Kiindulva abból, hogy a kárpátaljai magyar anyanyelvűek mintegy 5,5 %-a roma és hogy a felmérések szerint a kárpátaljai romák több,

¹⁸ Budapest Főváros Kormányhivatala Állampolgársági és Anyakönyvi Főosztályának féléves statisztikája alapján.

¹⁹ Ápt. 15. § (3) bekezdés

²⁰ Ápt. 4. § (3a) bekezdés

²¹ 125/1993. (IX. 22.) Korm. rendelet a magyar állampolgárságról szóló 1993. évi LV. törvény végrehajtásáról 3. § (9) bekezdés

mint fele írástudatlan,²² körülbelül 4000 olyan személyről beszélhetünk, aki magyar nemzeti kötődése és anyanyelve dacára jelenleg csak a menedékes státuszra jogosult. A kettős állampolgárságú romák körében az is előfordult, hogy letagadták meglévő magyar állampolgárságukat a menedékeseket megillető ellátások, támogatások igénybevétele érdekében. A jogszabály egységesítő módosítása e tekintetben tehát bizonyos arányú visszaélést is megelőzött.

A háború miatt előálló nagyobb ügyforgalom azonban nem a honosítási, hanem az anyakönyvi igazgatásban jelentkezett igazán. A papír alapú anyakönyvbe bejegyzett anyakönyvi események elektronikus rögzítésére irányuló települési anyakönyvvezetői megkeresések száma jelentősen megnőtt. Egyrészt azok a kettős állampolgárok, akik eddig nem rendelkeztek magyar okmányokkal, nagy számban nyújtottak be személyazonosító igazolvány és útlevél iránti igényeket, másrészt – nemzetiségre való tekintet nélkül – a kismamák sok esetben magyar kórházakban hozták világra gyermekeiket, akik születésének anyakönyvezéséhez a hazai alapiratokból igényelték másolatokat.

6. Összegzés

Társadalomtudósok szerint két-három nemzedék (nagyjából 60-80 év) szükséges ahhoz, hogy egy történelmi eseményt a múlt részeként kezeljünk, ehhez képest a trianoni trauma több, mint 100 esztendeje velünk él.²³ A XX. század történelmi és demográfiai veszteségeit máig nem sikerült teljes mértékben orvosolni. Sajnos napjaink sem mentesek felkelésektől, polgárháborúktól, fegyveres konfliktusoktól, melyek világszerte humanitárius válsághoz vezetnek. A háború által elpusztított területek civil lakosai az elszorított krízisek következtében régióik, de akár hazájuk elhagyására is rákényszerülnek, más – legtöbbször szomszédos – államokban keresnek menedéket. 2022. február 24-én Magyarország a világban fellépő sajátos, utazási tilalmakkal együtt járó járványhelyzetet követően, az ukrán-orosz háború menekültjeinek áradatára eszmélt. Az állami és a civil szervezetek emberfeletti összefogásról és segítségnyújtásról tettek tanúbizonyságot.

Ismeretes, hogy az optálásra előírt egy éves határidő utolsó napján többen nyújtottak be kérelmet, mint az azt megelőző egy évben összesen. Amennyiben ez a magyar néplélek sajátja, úgy számítani lehet arra, hogy a háborút lezáró majdani eseményt megelőző napokban is jelentős igény lesz a védelmi jogállásra, egyes tartós magyarországi tartózkodást biztosító és a honosítási eljárásra egyaránt.

A védelem minden jogszerű és jóhiszemű kérelmezőt megillet. Amikor és ahányszor erre szükség van. A hazatérés joga²⁴ azonban csak a magyar állampolgárt illeti meg, legyen az vérségi elven vagy eredményes honosítási eljáráson alapuló állampolgárság. Tehát a szülőföldjükhöz ragaszkodó, a háború végeztével visszatérő emberek közül az örökös talon, a magyar útlevél csak a magyar állampolgárok kezében lesz meg.

²² Braun László, Csermicskó István, Molnár József: Magyar anyanyelvű cigányok/romák Kárpátalján. PoliPrint Kft. Ungvár, 2010. 24. o., 91. o.

²³ Ablonczy Balázs: Trianontól el: a túlélő trauma. In: Múlt-kor történelmi magazin. Online: <https://mult-kor.hu/trianontol-el-a-tulelo-trauma-20220604> (Letöltés ideje: 2022. 07.06.)

²⁴ Az Alaptörvény XIV. cikk (2) bekezdése értelmében: „Magyar állampolgár Magyarország területéről nem utasítható ki, és külföldről bármikor hazatérhet.”